



Školní vzdělávání v Estonsku

Věra Ježková

Edgar Krull

Karmen Trasbergová

KAROLINUM

Školní vzdělávání v Estonsku

Věra Ježková

Edgar Krull

Karmen Trasbergová

Recenzovali:

doc. PhDr. Vladimír Jůva, CSc.

prof. PhDr. Jan Průcha, DrSc.

Lektorovala: prof. PhDr. Eliška Walterová, CSc.

Univerzita Karlova v Praze

Nakladatelství Karolinum

Grafická úprava Jan Šerých

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

Vytiskla tiskárna Nakladatelství Karolinum

Vydání první

© Univerzita Karlova v Praze, 2014

© Věra Ježková, Edgar Krull, Karmen Trasbergová, 2014

ISBN 978-80-246-2687-1

ISBN 978-80-246-2706-9 (pdf)



Univerzita Karlova v Praze
Nakladatelství Karolinum 2014

<http://www.cupress.cuni.cz>

Obsah

Předmluva	9
1. Estonsko – několik pohledů na zemi	11
1.1 Politický systém, legislativa, exekutiva	11
1.2 Přehled dějin Estonska	15
1.3 Ekonomika	19
1.4 Zeměpisná charakteristika	20
1.5 Obyvatelstvo, rodina, mládež	22
1.6 Věda a kultura	25
2. Vzdělávací politika	28
2.1 Instrukce vzdělávací politiky	28
2.2 Legislativa týkající se vzdělávání	30
2.3 Cíle a principy vzdělávací politiky a priority reforem vzdělávacího systému	32
3. Vzdělávací systém	35
3.1 Krátký pohled do historie	35
3.2 Základní charakteristika vzdělávacího systému	37
3.2.1 Všeobecné vzdělávání	37
3.2.2 Demografická charakteristika vzdělávacího systému	39
3.3 Řízení a financování školství	41
3.4 Struktura vzdělávacího systému	46
3.4.1 Předškolní výchova (alusharidus)	46
3.4.2 Základní vzdělávání (põhiharidus)	48
3.4.3 Střední vzdělávání (keskharidus)	49
3.4.4 Speciální školství/výchova a vzdělávání dětí s různými druhy postižení	51

3.4.5	Vysokoškolské vzdělávání (kõrgharidus)	52
3.4.6	Soukromé vzdělávání	52
3.4.7	Vzdělávání učitelů	53
3.5	Vybrané statistické údaje	62
4.	Kurikulum	65
4.1	Obecná charakteristika kurikula	65
4.2	Státní vzdělávací program pro základní školu	68
4.3	Státní vzdělávací program pro gymnázium	71
4.4	Speciální školství	75
4.5	Několik číselných údajů	75
5.	Evaluace vzdělávacího systému a vzdělávacích zařízení a hodnocení žáků	77
5.1	Evaluace vzdělávacího systému a vzdělávacích zařízení	77
5.2	Hodnocení žáků	80
5.2.1	Druhy a způsoby hodnocení	81
5.2.2	Závěrečné/přijímací zkoušky	83
5.3	Účast Estonska v mezinárodních srovnávaních školní úspěšnosti	88
6.	Národnostní otázka ve společnosti a ve školním vzdělávání	91
6.1	Obyvatelstvo Estonska a národní vztahy	91
6.2	Národnostní otázka ve školním vzdělávání	94
7.	Jazyky a jazykové vzdělávání	97
7.1	Estonština a další jazyky v Estonsku	97
7.1.1	Estonština	97
7.1.2	Další jazyky v Estonsku	99
7.2	Jazyková politika	100
7.3	Jazyky ve školním kurikulu	103
7.3.1	Estonština a ruština	104
7.3.2	Cizí jazyky	108
8.	Vývoj estonského všeobecného vzdělávání po znovuzískání národní nezávislosti v roce 1991	113
8.1	Všeobecné vzdělání v Estonsku na konci období totality	114
8.1.1	Totalitní ideologie	114
8.1.2	Dva paralelní systémy všeobecného vzdělávání	115
8.1.3	Vzdělávací politika	115
8.1.4	Pedagogický výzkum	116

8.2 Vývoj estonského všeobecného vzdělávání a myšlení v oblasti vzdělávání od rozpadu sovětského totalitního režimu	117
8.2.1 Období radikálních změn a vymanění se ze sovětského systému vzdělávání	118
8.2.2 Vzdělávací politika a obnova kurikula v letech 1994–2004	120
8.2.3 Hlavní události a změny v tvorbě vzdělávací a kurikulární politiky od roku 2004	125
8.3 Závěrečné poznámky	128
Summary	130
Literatura	132
Rejstřík	140
Informace o autorech	144

Předmluva

Estonsko zažívá od rozpadu Sovětského svazu a znovunabytí své samostatnosti zásadní změny v životě společnosti. Jejich součástí je rozsáhlá reforma vzdělávání, spočívající v minimalizaci vlivu sovětské školy a ruštiny. Do jisté míry připomíná změny, k nimž došlo v oblasti vzdělávání v České republice po roce 1989. Tato skutečnost byla prvním důvodem, proč jsme zvolili Estonsko za předmět naší studie. Druhým, stejně významným důvodem naší volby bylo, že Estonsko je rovněž reprezentantem pobaltských zemí, které mají mnoho společných rysů. Jejich zásadní problém a specifikum představuje jazyk a národní sebevědomí. V mezinárodních výzkumech školní úspěšnosti je Estonsko úspěšnější než Česká republika, Litva a Lotyšsko. Ve studii klademe důraz na komparaci Estonska s těmito zeměmi.

Předložená analyticko-srovnávací studie je další v ediční řadě studií Školní vzdělávání v zahraničí, které byly vypracovány v rámci řešení projektu MŠMT ČR Centrum základního výzkumu školního vzdělávání v období 2006–2011. V roce 2008 byla vydána studie o školním vzdělávání v Německu, v roce 2009 o Velké Británii a v roce 2011 studie o Švédsku. V návaznosti na tento projekt byla vydána v roce 2013 studie Školní vzdělávání v Ruské federaci. Studie o Estonsku byla vypracována v rámci meziuniverzitní spolupráce Univerzity v Tartu a Univerzity Karlovy v Praze.

Studie zachovává metodologický přístup užitý v publikacích předchozích, tj. problémové pojetí (důraz na hlavní problémové okruhy školního vzdělávání) a dva pohledy na představenou problematiku: pohled „zvenku“, který poskytuje česká autorka, a pohled „zevnitř“, zprostředkovaný estonskými autory. Studie byla vypracována s využitím především aktuální literatury, zahrnující zejména zahraniční zdroje o estonském vzdělávání, estonské dokumenty vzdělávací politiky a aktuální

informace na estonských vzdělávacích portálech; na rozdíl od předchozích publikací byly méně dostupné stati v odborné literatuře.

Celkově se nese estonskými zdroji „národní duch“, tj. důraz na estonskou historii a kulturu, estonský národ a jazyk. S podobným stylem jsme se v literatuře k předchozím publikacím nesetkali. Tento nevtíravý patriotismus vnímáme pozitivně, protože jsme si při psaní publikace uvědomili, jak nelehká je historie estonského národa, a že Estonci, ač celkem nepočetní, mohou být právem hrdí na to, že dokázali zachovat svůj národ a jazyk a vyvinout se ve vyspělou demokratickou společnost.

Předložená analyticko-srovnávací studie má strukturu obdobnou jako výše uvedené studie předchozí. První kapitola uvádí do širšího kontextu země, v němž změny školního vzdělávání probíhají; zvláštní pozornost je věnována historii.

Ve druhé kapitole je kladen hlavní důraz na cíle a principy nové estonské vzdělávací politiky, třetí kapitola představuje obnovený estonský vzdělávací systém a poskytuje i krátký pohled do historie estonského vzdělávání. Tématem čtvrté kapitoly jsou významné změny, jimiž prochází kurikulum základních škol a gymnázií. Pátá kapitola se zabývá problematikou evaluace vzdělávacího systému a vzdělávacích zařízení a hodnocení žáků. Šestá kapitola se věnuje aktuální a citlivé národnostní otázce ve společnosti a ve školním vzdělávání, sedmá kapitola podobně citlivé otázky jazyků a jazykového vzdělávání. V poslední, osmé, kapitole, podobně jako v předchozích studiích této ediční řady, dostávají prostor autoři „domácí“; přinášejí svůj vnitřní pohled na vývoj všeobecného vzdělávání v Estonsku za posledních 25 let.

Publikaci považujeme za příspěvek k literatuře z oblasti srovnávací pedagogiky, přinášející systematicky utříděné poznatky o zemi, která nám může být v mnoha ohledech blízká. Věříme, že naše studie zaujme ty, jimž je určena, a využijí ji tak výzkumníci a odborníci v oblasti vzdělávání, vyučující i studenti pedagogických fakult a dalších fakult připravujících učitele i další pracovníci působící ve státní správě zabývající se vzděláváním.

Věra Ježková

1. Estonsko – několik pohledů na zemi

Podobně jako jiné země střední a východní Evropy, prošly i pobaltské země v osmdesátých a devadesátých letech minulého století významnými politickými změnami. Na počátku devadesátých let získaly nezávislost. V roce 1992 byly schváleny jejich ústavy. Obnova nezávislosti znamenala pro všechny tři země začátek demokratizace společnosti, došlo k postupnému přechodu k tržnímu hospodářství. V kapitole představujeme z několika pohledů zemi, jejíž školní vzdělávání je předmětem naší studie. Nejdříve charakterizujeme politický systém, legislativu a exekutivu Estonska. Poměrně velkou pozornost, kterou si podle našeho názoru Estonsko zaslouží, věnujeme jeho historickému vývoji. Poté se zabýváme stručně ekonomikou země a podáváme její zeměpisnou charakteristiku. Poslední dvě subkapitoly věnujeme tématům obyvatelstvo, rodina, mládež a věda a kultura.

1.1 Politický systém, legislativa, exekutiva

Estonsko (Estonská republika, *Eesti Vabariik*) je republika s demokratickým parlamentním systémem, v jejímž čele stojí prezident. Estonská ústava byla schválena v roce 1992 a v určitém smyslu představuje symbiózu dřívějších estonských ústav. Pokračuje v duchu demokracie z roku 1920 a uvádí dodatečně některé mechanismy upravující rovnováhu moci (Vzdělávací systém Estonska, 1999; Estland. Botschaft von Estland in Berlin).

V čele státu stojí **prezident**, volený parlamentem na dobu pěti let. Zvolen může být maximálně na dvě po sobě jdoucí funkční období. Kandidátem na úřad prezidenta republiky může být osoba ve věku minimálně 40 let, která se narodila v Estonsku a má estonské občanství. V sou-

ladu s Ústavou Estonské republiky volí prezidenta parlament tajným hlasováním. Za zvoleného se považuje kandidát, pro něhož hlasovaly dvě třetiny členů parlamentu. Prezident má imunitu. K trestní odpovědnosti může být povolán pouze na návrh kancléře justice se souhlasem většiny členů parlamentu.

Pravomoci prezidenta republiky stanoví ústava a zákon. Prezident má především reprezentativní funkci, plní však i některé exekutivní úkoly. Prezident má pravomoc v oblasti mezinárodních vztahů a vnitřních záležitostí. V oblasti mezinárodních vztahů reprezentuje Estonskou republiku, jmenuje a odvolává diplomatické představitele Estonské republiky; svoji činnost koordinuje s vládou. Pravomoc prezidenta v oblasti vnitřních záležitostí se týká obrany státu, vztahů k parlamentu, vztahů k vládě, legislativy, jmenování a odvolávání státních úředníků, udělování vyznamenání, udělování milosti a povolávání kancléře justice k právní odpovědnosti.

Prezident jmenuje kandidáta na předsedu vlády, jemuž svěřuje sestavení nové vlády. Kandidát, který získal od parlamentu mandát na vytvoření vlády, představuje její složení prezidentovi, který poté vládu jmenuje. Na návrh předsedy vlády prezident odvolává a jmenuje ministry.

Prezident předkládá parlamentu návrhy na jmenování následujících nejvyšších úředníků: předsedy Státního soudu, ombudsmana, předsedy rady Estonské banky, státního kontrolora, kancléře justice a velitele vojsk.

Současným prezidentem Estonska je Toomas Hendrik Ilves. Svoji funkci vykonává již ve druhém funkčním období; poprvé byl zvolen v roce 2006 (Prezident; Konstitucija Estonskoj respubliku).

Nejvyšší státní zákonodárný orgán je jednokomorový **parlament** (*Riigikogu*). Má 101 členů. Z nich vybírá svého předsedu a dva místopředsedy, kteří organizují práci parlamentu v souladu se dvěma zákony o parlamentu. V souladu s ústavou vytváří parlament komise. Členové parlamentu se mohou sdružovat ve frakcích.

Nejdůležitější funkcí parlamentu je tvorba legislativy. Řízení státu parlament ovlivňuje především rozhodováním o příjmech a výdajích státu (stanoví daně a přijímá státní rozpočet). Spolu s tím má právo ratifikovat a vypovídat dohody s jinými státy. Členové parlamentu mají právo vznášet dotazy vládě republiky a jejím členům, státnímu kontrolorovi, kancléři justice a veliteli ozbrojených sil. To jim umožňuje kontrolovat činnost výkonné moci (vlády) a vysoce postavených státních úředníků. Parlament volí a jmenuje do funkce řadu nejvýznamnějších osob státu, včetně prezidenta republiky. Na návrh prezidenta republiky jmenuje

předsedu Státního soudu, předsedu rady Estonské banky, státního kontrolora, kancléře justice a (vrchního) velitele ozbrojených sil. Parlament má právo vystupovat s prohlášeními a deklaracemi k estonskému lidu, jiným státům a mezinárodním organizacím, reprezentuje Estonsko v mezinárodních organizacích aj.

Volební období poslanců je čtyřleté. První parlamentní volby po obnově samostatnosti Estonska se konaly 20. září 1992, zatím poslední 6. března 2011. Následující volby se budou konat v březnu 2015. Komunální volby se konají každé čtyři roky. Svůj hlas mohou odevzdat všichni obyvatelé s trvalým bydlištěm v Estonsku starší 18 let, nezávisle na své státní příslušnosti (Estland. Botschaft von Estland in Berlin; Riigikogu. The Parliament of Estonia; Prezident).

Výkonnou moc má **vláda**. Jmenování předsedy vlády i odstoupení vlády jsou v kompetenci parlamentu. Na druhé straně může vláda spolu s prezidentem rozpustit parlament a vyhlásit nové volby, pokud parlament vyjádřil vládě nedůvěru. Prezident jmenuje předsedu vlády, který vládu sestavuje. Činnost vlády může být ukončena ze tří důvodů: odstoupení nebo úmrtí předsedy vlády, vyjádření nedůvěry vládě, volby nového parlamentu.

Vláda Estonské republiky uskutečňuje výkonnou moc na základě ústavy a zákonů Estonské republiky. „Úkoly vlády jsou následující:

- realizuje státní vnitřní a zahraniční politiku;
- zaměřuje a koordinuje činnost vládních institucí;
- organizuje plnění zákonů, usnesení parlamentu a výnosů prezidenta republiky;
- předkládá parlamentu návrhy zákonů a dohody s jinými státy k ratifikaci a vypovězení;
- vypracovává návrh státního rozpočtu, předkládá ho parlamentu a organizuje jeho plnění;
- na základě zákonů a s cílem jejich plnění vydává usnesení a nařízení;
- navazuje vztahy s jinými státy;
- v souladu s ústavou a zákony plní jiné povinnosti týkající se vlády republiky“ (Pravitelstvo Estonskoj respublik).

Současná estonská vláda působí od 6. dubna 2011. Jejím předsedou je Andrus Ansip. Vládní koalici tvoří Estonská reformní strana (představující klasický liberalismus), Vlastenecká unie a Res Publica (představující společně liberální konzervatismus). Cíle činnosti vlády na období 2011–2015 jsou formulovány v Programu vládního svazu strany Svaz vlastní a Res Publica a Estonské strany reformem. S cílem realizace koalič-

ní smlouvy byl vytvořen Program činnosti vlády republiky na období 2011–2015. Program se obnovuje jednou za rok, poté co se do něho zanesou po vykonání prvních aktivit dodatečné změny nezbytné pro dosažení stanovených cílů. Nejdůležitějšími cíli vlády jsou konkurenceschopná ekonomika, stát přátelský k rodině, pocit sociální jistoty občanů a vysoce vzdělaný lid. Předseda vlády uvedl ve svém projevu o principech formování vlády v dubnu 2011, že „nejdůležitějším cílem je zvyšování kvality života lidí, vytvoření takového Estonska, takového životního prostředí, v němž by se rozvíjela estonská kultura, rodilo více dětí a zvyšovala délka života a v němž by lidé rádi žili“ (ibid).

Pro hodnocení své činnosti zformulovala vláda k roku 2015 sedm priorit, zahrnujících 55 cílů v 18 sférách činnosti. Vláda si stanoví za cíl dosáhnout do roku 2015 následujících ukazatelů:

- „1. Profit¹ rozpočtu vládního sektoru;
2. kladný přirozený přírůstek obyvatelstva;
3. produktivita na úrovni 73 % průměrného ukazatele Evropské unie;
4. zaměstnanost na úrovni 72 % ve věkové skupině od 20 do 64 let;
5. výrazné snížení předčasného odchodu mladých lidí ze systému školního vyučování, aby podíl mládeže dále nepokračující ve vzdělávání (18–24 let) se základním vzděláním nebo se vzděláním nižším než středním nepřesáhl 11 %;
6. doba zdravého života mužů nesmí být nižší 57 let a žen 62 let;
7. množství vypouštěných skleníkových plynů musí být na úrovni roku 2010 (nebo menší než 20 milionů tun za rok)“ (ibid).

Nejvyšší soudní orgán je **Státní soudní dvůr**. Soudní systém tvoří tři instance: soudy první instance: zemské, městské a správní soudy, okresní soudy jako odvolací soudy a státní soudní dvůr jako nejvyšší soud, který plní také funkci ústavního soudu.

Estonská legislativa se opírá do značné míry o německé právo, zejména v oblasti civilního práva, což je historicky podmíněno. Soudní systém je nezávislý, jeho soudci jsou jmenováni na doživotí a nesmí být zvoleni nebo jmenováni do jiného státního úřadu.

Estonská legislativa je pevně zakotvena v právu národů (ius gentium) a v právu Evropské unie (Estland. Botschaft von Estland in Berlin).

Státní soud je kasační soud, plní také úkoly soudu ústavního dohledu. Kompetence státního soudu jsou:

- posuzování soudních rozhodnutí podle kasačního principu;

1 Profit rozpočtu – kladné saldo, vyšší příjmy rozpočtu než jeho výdaje. (Profit budgeta. Dostupné z http://www.banki.ru/wikibank/profitsit_byudjeta)